

TÜRKİYE'DE 1946-1960 DÖNEMİ İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ: CUMHURİYET HALK PARTİSİ (CHP) DEMOKRAT PARTİ (DP)'YE KARŞI

Selahaddin BAKAN* ve Hakan ÖZDEMİR**

Özet

Bu çalışmanın amacı 1946-1960 yılları arasında hükümet-muhalefet ilişkilerini analiz etmektir. Bu çalışma 1946-1960 yılları ile sınırlıdır. Çalışmanın orijinalitesi Cumhuriyet Halk Partisi muhalefeti ile Demokrat Parti iktidarının ilişkilerinin analize tabi tutulmasından kaynaklanmaktadır. Sonuçlar göstermektedir ki, iktidara karşı sert bir muhalefet anlayışı vardır. Demokratik hak talebinin muhalefette iken zirve yaptığını, ancak iktidara geçince bu hakların ihmal edildiğini görmekteyiz. Makalenin içeriğinden daha iyi anlaşılacağı üzere, her iki partinin sert ve uzlaşmaya yanaşmayan çatışmacı tavrı 27 Mayıs 1960 İhtilali ile son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: CHP, DP, İktidar, Muhalefet, Demokrasi.

Government-Opposition Relations in Turkey Between 1946-1960: Republicans (CHP) Opposing The Democrats (DP)

Abstract

The aim of this study is to analyse government-opposition relations between 1946-1960. This study is limited between the years 1946-1960. The originality of the study stems from the relations between opposition (Republicans Peoples Party-RPP (CHP)) and the government of the time (Democrat Party-DP). The results of the study show us that there has been harsh opposition against governments. Democratic demands from the government were at its peak when in opposition. However, those democratic rights were mostly neglected when in power. As it can be seen from the article, the harsh and non-consensual relations between the two parties resulted in military coup of 27 May 1960.

Key Words: RPP, DP, Power, Opposition, Democracy.

GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk tarafından Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce ülkede partileşme sürecini başlatmak amacıyla kurulan CHP; Cumhuriyeti kuran, ulus devletini şekillenmesinde önemli roller üstlenen, toplumsal alanda gerçekleştirilen reformlara öncülük eden, ülkeyi kesintisiz olarak 27 yıl yöneten bir siyasi partidir. Atatürk'ün iki kez teşebbüs edip başaramadığı çok partili hayata geçiş denemesinden sonra ülkemizi çok partili hayatla tanıştıran, Türk siyasal hayatına muhalefet deneyimini kazandıran DP, 1950 seçimleriyle 27 yıllık tek parti iktidarını kansız ve muvazaasız olarak sona erdiren, Türkiye'de merkez-sağın tarihi

* Yrd.Doç.Dr. İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F., selahaddin.bakan@inonu.edu.tr

** Öğr.Gör. Bitlis Eren Üniversitesi Adilcevaz M.Y.O, ozdemirhakan44@gmail.com

serüvenini başlatan bir siyasi partidir. 1946-1960 döneminde Türk siyasetinde öncü parti olan CHP ile çok partili hayata geçişte köprü olan DP arasındaki ilişkiler incelendiğinde; siyasal hayatımızda görülen birçok aksaklığın, iktidar-muhalefet ilişkilerindeki sorunların ve muhalefet alışkanlığına ilişkin yanlışların temellerinin bu dönemde atıldığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemde iktidar ve muhalefet arasında izlenen yanlış politikalar, ülkede kurulan siyasi dengeleri ters yüz eden, ülkemizin demokratik gelişimini rafa kaldıran ve askeri darbe anlayışının yerleşmesinde rol oynayan 27 Mayıs Darbesi'ne de yol açmıştır.

Bu çalışmanın amacı 1946-1960 döneminde iktidar ve muhalefet ilişkilerini CHP ve DP örnekleri üzerinden ortaya koymak olup, çalışma tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak sürdürülmüştür. Bu amaçla, CHP ve DP'nin siyasi tarihi ana hatlarıyla özetlendikten sonra, partiler arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Çalışma şu şekilde organize edilmiştir: Takip eden bölümde Türkiye'de 1946-1950 döneminde iktidarda olan CHP ile muhalefette yer alan DP arasındaki ilişkiler ortaya konmuştur. İkinci bölümde 1950-1960 döneminde iktidarda olan DP ile muhalefette yer alan CHP arasındaki ilişkiler ele alınmış ve çalışma sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

I. TÜRKİYE'DE 1946-1950 DÖNEMİ İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ: CHP İKTİDARI-DP MUHALEFETİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu önderi olan Mustafa Kemal Atatürk, ülke ikinci dönem TBMM seçimlerine hazırlanırken; ülkedeki siyasal mücadeleyi Meclis'ten bütünüyle hâkim olduğu partiye çekmeye karar vermiştir (Ahmad, 2011: 69). Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet sonrası gelişmeleri de yakından takip eden Atatürk, Osmanlı Devleti'ndeki partileşme tecrübelerine dayanarak Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce ikinci dönem TBMM seçimleriyle birlikte ülkede partileşme sürecini başlatmış ve ilk olarak 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası (HF)'ni kurmuştur (Kaştan, 2006: 124). HF 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF), 1935 yılında ise Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır. CHP tarafından 1927'de, "Cumhuriyetçilik", "Halkçılık", "Milliyetçilik" ve "Laiklik" şeklinde sıralanan dört temel ilke benimsenmiş olup, bunlara 1935 yılında "Devletçilik" ve "Devrimcilik" ilkeleri de eklenerek Partinin ilkeleri altına çıkarılmıştır (CHP, 2012). Kurucusu ve ilk Genel Başkanı olan Atatürk'ün önderliğinde ulusal bağımsızlığı kazanan CHP, Cumhuriyeti kuran, saltanata ve hilafete son veren, ulusal birliğin oluşturulmasında öncü roller üstlenen bir siyasi partidir. Modern bir cumhuriyetin oluşturulması için başta hukuk, eğitim ve toplumsal alanda gerçekleştirilen reformlara öncülük eden CHP, bu bağlamda bir ulus devlet projesinin kurucu unsuru olarak önemli tarihsel işlevleri yerine getirmiştir (Yılmaz, 2007: 161). Ancak CHP'nin yaptığı devrimlere karşı çıkan Kazım Karabekir, Hüseyin Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy gibi hepsi Kurtuluş Savaşı kahramanı olan kişiler, Partiden ayrılarak 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF)'ni kurmuştur. Çok partili hayata ilk geçiş denemesi

olan TpCF'nin HF'ye muhalefeti iki alanda belirginleşmektedir: Ekonomi ve din. TpCF, HF'nin devletçilik politikalarını, sert ve katı laiklik anlayışını eleştiriyordu. Ancak TpCF'nin kuruluşundan birkaç ay sonra çıkan Şeyh Sait İsyanı'nın sonunda geniş yetkili İstiklal Mahkemeleri kurulmuş ve Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılmıştır. Bu gelişmelerin Üzerine TpCF kapatılmıştır. Ülkemizde TpCF'den sonraki diğer çok partili siyasal hayata geçiş denemesi ise, 1930'da Atatürk'ün talimatlarıyla liberal görüşleriyle bilinen Fethi Okyar tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'dir. SCF de TpCF'ye benzer şekilde dini ve iktisadi fikirlere dayanmaktaydı. Ancak SCF'nin hükümete ve CHF'ye yönelttiği sert eleştiriler nedeniyle siyasal ortam gerginleşmeye ve ülkede kanlı olaylar belirmeye başlamıştır. Bunun üzerine CHF'nin de SCF'ye karşı baskı yollarına başvurması üzerine Partinin yöneticileri Kasım 1930'da partiyi kapatma kararı almıştır (Akşin, 2008: 194-205). SCF'nin kapatılmasından 1946'ya kadar çok partili hayata geçiş denemelerine, siyasi ve ekonomik liberalizm arayışlarına ara verilmiştir.

Ancak Atatürk'ün ölümünden sonra Parti içinde meydana gelen değişiklikler ve II. Dünya Savaşı nedeniyle alınan sıkı önlemler alternatif arayışlarına yol açmıştır. Atatürk'ün ölümüyle "parti devleti yönetimi" yeni bir döneme girmiştir. CHP'nin 26 Aralık 1938'de toplanan olağanüstü kurultayında yapılan tüzük değişikliğiyle İsmet İnönü "Milli Şef" ve "Değişmez Genel Başkan" olmuştur (Yetkin, 1983: 159). İnönü bu dönemde Türk parasının üzerine Atatürk yerine kendi resmini bastırıp, bir de İnönü Ansiklopedisi yayımlatmıştır. CHP'de Atatürk taraftarları ile İnönü taraftarları şeklinde bir ayırım belirmiştir. 26 Mart 1939'daki seçimlerde Atatürk'e yakınlığı ile bilenen adaylar liste dışında tutulmuş, Atatürk'e muhalif olan adaylar milletvekili seçilmiştir. CHP'nin 29 Mayıs 1939'daki 5. Büyük Kurultayı'nda başka bir parti kurulması yerine Meclis'te CHP içerisinde 21 milletvekilinden oluşturulan ve başkanlığını da İnönü'nün yapacağı bir Müstakil Grup kurma kararı alınmıştır. Meclis'te bağımsız kimlik taşıyan, fakat CHP'nin grubunda görüş bildirme ve oy kullanma hakkına sahip olmayan bu oluşum, işlevsiz bir yapıda eriyip gitmiştir. Ayrıca Ocak 1940'da olağanüstü şartlarda, ulusal ekonomi ve savunmayı ilgilendiren hususlarda hükümete geniş yetki veren Milli Korunma Kanunu'nun yürürlüğe konması ve ardından gelen uygulamalar da halkı CHP'ye adeta düşman etmiştir. II. Dünya Savaşı döneminde izlenen iktisat politikası, toplumsal dengeleri sarsıcı sonuçlar yaratmıştır (Altaş, 2006: 16-17). Şöyle ki, II. Dünya Savaşı yıllarında çıkarılan Milli Korunma Kanunu'nun yanı sıra, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu gibi uygulamaların sonunda büyük bir kıtlık dönemi başlamış, karaborsa yaygınlaşmış, yüksek fiyat artışlarından dolayı sabit gelirli çalışanların satın alma gücü oldukça düşmüştür. Ekonomik alanda yaşanan bu krize, tek parti dönemindeki baskıcı uygulamalar da eklenince, halkın tek parti yönetimine karşı memnuniyetsizliğinde artış görülmüştür (Kırkpınar, 2002: 86). Bu dönemde Batılı ülkelerin tek parti yönetimleriyle dayanışma içine girmekten kaçınmaları ve Savaş sonrasında tek parti yönetimlerine son verilmesi gibi nedenlerle de ülkemizde tek parti rejimi

derinden sarsılmıştır (Altaş, 2011: 26). Ancak bu dönemde çok partili hayata geçiş de iki engelle takılmıştır: Birincisi, devletle bütünleşmiş bir partiye bunu kabul ettirmek, ikincisi de Atatürk'ün iki kez teşebbüs edip başarılı olamadığı bir uygulamayı devletin temel değerlerinden taviz vermeden hayata geçirmek (Demir, 2010: 84). Bu engellere rağmen 1945 yılında hazırlanan Toprak Reformu Kanunu ile bütçe görüşmeleri sırasında Meclis'te yaşanan tartışmalar, ülkemizde çok partili hayata geçişin kapılarını -DP'nin kurulmasının yolunu- aralamıştır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 271). Toprak Reformu Kanunu görüşmelerinde Adnan Menderes ve Celal Bayar tasarımı şiddetle eleştirmiş ve yapılan oylamada CHP milletvekillerinden olan Menderes ve Bayar'ın yanı sıra, Refik Koraltan, Fuat Köprülü de ret oyu kullanmıştır. Bu Kanuna muhalefet eden aynı milletvekilleri, Bütçe Kanunu'na da muhalefet etmişlerdir. Muhalefet konusundaki bu ortaklık, muhalefeti birleşmeye ve taleplerini ortak hedefler çerçevesinde örgütlü ve sistematik bir şekilde savunmaya itmiştir (Demir, 2010: 62). Türk Hükümeti'nin Birleşmiş Milletler'de teorik olarak onayladığı hak ve hürriyetleri Türkiye içinde teminat altına alacak çok sayıda kanuni reform teklifinde de bulunan (Taştürek, 2009: 32) bu milletvekilleri, iç ve dış gelişmeleri değerlendirmek amacıyla ortak toplantılarda bir araya gelerek karşılıklı fikir alışverişini hızlandırmıştır. Bu toplantılar neticesinde birbirini daha iyi tanıma fırsatına erişen bu dört milletvekili, "ülkemizin demokratikleşmesi için ne yapılabilir?" sorusuna yanıt aramış ve bir takrir verilmesi hususunda oydaşmaya varmışlardır (Demir, 2010: 64).

Takrirden, II. Dünya Savaşı yıllarında siyasi özgürlüklerin doğal olarak kısıtlanmasına rağmen CHP'nin Müstakil Grup oluşturduğunu; fakat tek parti döneminin özelliklerinden dolayı amaçlanan sonuçların alınmadığı belirtilmiştir (Demir, 2010: 66). Ayrıca takrirden savaşın sona ermesi, demokrasiye toplumun hazır hale gelmesiyle Millet Meclisi'nin hükümeti denetlemesi, anayasada yazılı hak ve özgürlüklerin tanınması ve Meclis'te birden fazla siyasi partinin olması dile getirilmiştir. Bunların gerçekleştirilebilmesi için de CHP'nin program ve tüzüğünün değişikliğe uğraması şartının getirilmesini öngören takrir (Altaş, 2011: 30), Parti'de fırtınalar koparmıştır. Çankaya'da İnönü'nün başkanlığında yapılan toplantılarda, takririn reddedilmesi ve imza sahiplerinin grupta hırpalanmalarına karar verilmiştir. Daha sonra da aralıksız olarak yedi saat süren bir müzakereden sonra, takrir oya sunulmuştur. İmza sahibi dört milletvekili haricinde, bütün milletvekilleri takririn reddi yönünde oy kullanmıştır. Takririn reddinden sonra takrire imza atan vekillerin Parti içindeki durumu kötüleşmiştir (Bayar, 2010: 44-45). Ancak takrire imza atan milletvekilleri kısa sürede basın ve halkın çoğunluğunun adeta gözdesi olmuştur. Gittikleri her yerde büyük itibar gören bu milletvekilleri CHP'den ayrılarak yeni bir parti kurmaları halinde halktan büyük bir destek göreceklere hususunda tatmin ve ikna olmuşlardır. Ülkenin genel gidişatı da bu yönde olup, basın da takrir sahiplerine sempatiyle yaklaşmaya, sayfalarında görüşlerine yer vermeye başlamıştır (Taştürek, 2009: 36). Basından destek gören takrir sahiplerinden Bayar'ın Basın Kanunu'nda değişiklik yapılması ile ilgili

hazırlamış olduğu yasa tasarısını Meclis'e taşıması, Menderes ve Köprülü'nün yayımlanan makaleleri, CHP yönetiminin tavrıyla ilgili somut bir tavır takınmasına zemin hazırlamıştır. Parti'nin bilgisi dahilinde olmayan faaliyetlerin, doğrudan parti disiplinini zedeleyici olduğu gerekçesiyle, Menderes ve Köprülü Parti Disiplin Kurulu'na sevk edilmiş ve Parti Grubu'nun kapalı toplantısında ikisi hakkında ihraç kararı çıkmıştır (Altaş, 2011: 31).

Bu ihraç kararını Koraltan'ın ihracı ve Bayar'ın Parti üyeliğinden ve milletvekilliğinden istifası izlemiştir. Ancak İnönü'nün iktidar partisinin karşısında denetim görevi görecektir. Muhalefet partisinin gerekliliğine vurgu yaptığı 1 Kasım 1945 tarihli Meclis açılış konuşması, çok partili hayata geçişte ve DP'nin kuruluş sürecinde son derece etkili olmuştur (Demir, 2010: 84). Bu konuşmanın ardından Bayar ve arkadaşları arasında parti kurma fikri iyice köklemiştir. Vatan Gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman'ın Amerika'da 1825'te liberal görüş yanlılarının kurdukları Demokrat Parti'den ilham alarak, yeni kurulan partinin adının Demokrat Parti olması yönünde bulunduğu teklif Bayar tarafından kabul edilmiştir. Böylece DP'nin siyasal kimliğinin ilk işaretleri belirmeye başlamış olup, DP statükocu CHP'yi çözecek liberalizme yakın bir görünüme sahipti (Şeyhanlıoğlu, 2011: 119). İsim bulma sürecinden sonra Bayar, 1 Aralık 1945'te yeni bir parti kurulacağını açıklamıştır. Konuyla ilgili olarak İnönü'nün desteğinin alınmasıyla Parti'nin altyapısı tamamlanmıştır. 4 Ocak 1946'da Parti'nin adının Demokrat Parti olduğu açıklanmış ve Kuruluş dilekçesinin Refik Koraltan tarafından verilmesinden kısa bir süre sonra da kuruluş izni alınmış, Bayar Genel Başkanlığa seçilmiştir (Demir, 2010: 87).

CHP yeni kurulan DP'nin SCF'nin 1930'da ve Müstakil Grup'un savaş sırasında davrandığı gibi, meşruluğuna fiilen meydan okumadan hükümeti uyanık tutacak sembolik bir muhalefet olarak siyasi hayatına devam edeceğini ummuştu. İnönü'nün Bayar'ı muhalefetin başına geçmeye zorlamasının arkasında da bu temenninin yattığı söylenebilir. Bu nedenle DP ilk başlarda, CHP'yi haktan gelen düşmanca duyguları giderecek ve halk ayaklanmasını engelleyecek bir emniyet vanası olarak görülmüştür. Başlangıçta Demokratlar da bu rolü yerine getirecek gibi görünmüştür. DP'nin programı CHP'nin programından pek farklı değildi. DP de Anayasa gereğince Kemalizm'in altı ilkesini benimsemiş, ancak bu ilkeleri zamanın şartlarına göre yeniden yorumlayacaklarını ifade etmiştir. Başlıca hedeflerinin demokrasiyi geliştirmek olduğunu, halkçılığı ve halkın egemenliğini vurgulayan DP (Ahmad, 2011: 128)'nin kuruluşu, bu nedenlerle CHP ve Hükümet tarafından iyi bir gelişme olarak görülmüştür. Bu yüzden CHP, DP'nin kuruluş günlerinde Parti kurucularıyla iyi ilişkiler kurma yolunda çaba göstermiştir. Ancak bir süre sonra kamuoyunda DP'nin gerçek bir muhalefet partisi olacağı ve etkin bir muhalefet yürüteceği yönündeki yorumlar yaygınlaştıkça, iyi ilişkiler yavaş yavaş bozulmaya başlamıştır (Kırkpınar, 2002: 90). DP'nin demokrasi ve özgürlük söylemleri sonrasında çok sayıda kişi Parti'ye kayıt olmuş ve partiyi desteklemiştir. DP'nin örgütlenme çabaları da beklenin üzerinde bir seyir izlemiştir. DP'ye halkın

gösterdiği yoğun ilgiden ve gösterdiği büyümeden kuşkulanan CHP, yeni stratejiler benimsemeye başlamıştır. Bu bağlamda DP'nin kuruluşundan dört ay sonra, Parti önemli değişikliklere gitmeye karar vermiştir. 1938'de getirilen "Milli Şeflik" ve "Değişmez Genel Başkanlık" sıfatları ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca 'parti-devlet' anlayışı, Cumhurbaşkanının Partinin Genel Başkanı olması, valilerin illerde Parti başkanı olması uygulamaları kaldırılarak, bu makamlar süre ve seçim esaslarına bağlanmıştır (Kaştan, 2006: 137-138).

Parti yapısını bu değişikliklerle demokratikleştirmeye çalışan CHP, güçlenen DP muhalefetine karşı hem belediye hem de genel seçimleri bir yıl öne alarak DP'yi hazırlıksız yakalamak gibi bir tercihte bulunmuştur. Ancak CHP'nin DP'yi hazırlıksız yakalama gayretleri, DP kurmaylarınca ihtiyatla karşılanmış ve Nisan 1946'da yapılacak belediye seçimlerine katılmama kararı alınmıştır (Kırkpınar, 2002: 91). Böylece DP'nin kuruluşunun üstünden dört ay geçmeden ülke önce yerel seçimlere, ardından da genel seçimlere sürüklenmiştir. CHP İktidarının seçimleri öne alması iktidar ve muhalefet arasında ilk ciddi tatsızlıkların yaşanmasına neden olmuştur (Demir, 2010: 93).

Demokratlar, kurallar daha demokratik hale getirilene kadar seçimlere katılmayı ve CHP yönetimini meşrulaştırmayı reddetmeye karar verdiler. Bunun üzerine CHP Hükümeti bazı yasaları düzeltmek ve Demokratları yarı yolda karşılamak durumunda kalmıştır. Böylece Seçim Yasası, seçmen kurulları aracılığıyla iki basamaklı seçimler yerine doğrudan seçimlere izin verecek biçimde değiştirildi; üniversitelere idari özerklik tanındı ve Basın Yasası'nın serbestleştirilmesine karar verildi. Aynı zamanda CHP Hükümeti, yeni yasalar uyarınca seçimlere katılmayı reddetmesi halinde muhalefet partisi olan DP'yi kapatma tehdidinde bulunmuştur (Ahmad, 2011: 130).

DP'nin katılmadığı belediye seçimlerinden sonra her iki parti de yapılacak olan genel seçimler için, seçim kampanyalarına başlamıştı. Yıllardır muhalefetsiz bir seçime alışkın olan İnönü, bu yeni durum karşısında strateji değiştirip seçim meydanlarına inmiş, aktif propaganda ve miting çalışmalarına başlamıştı. DP ise ilk önemli girişim olarak, Kurtuluş Savaşı'nın önemli komutanlarından ve uzun yıllar Genelkurmay Başkanlığı yapmış olan Mareşal Fevzi Çakmak'ı parti listesinden bağımsız olarak aday göstermiştir. Daha sonra da ülkenin dört bir yanında siyasi çalışmalarını hızlandırmıştır (Kırkpınar, 2002: 94-95). 21 Temmuz 1946'daki Milletvekili Genel Seçimi, kabul edilen 4918 sayılı yasaya göre açık oy, gizli sayım ve çoğunluk sistemi esasına göre yürütülmüştür. Ayrıca bu yasaya göre, oyların sayımından sonra seçmen pusulaları yakılarak imha edilmiştir (Taşyürek, 2009: 40). DP'nin örgütlerinin hala zayıf olduğu ve tarafsızlığı seçim başarısı açısından hayati önem arz eden devlet bürokrasisinin CHP'ye göbekten bağlı olduğu 1946 seçimlerini CHP'nin kazanması sürpriz olmamıştır. Seçimlerde CHP 465 sandalyenin 390'ını kazanırken, DP 65, bağımsızlar ise 7 sandalye kazanmıştır. Seçimlerin bir baskı ve korku ortamında gerçekleştirildiği konusunda

genel bir oydaşmanın olduğu 1946 seçimlerinin bir sonucu olarak iki parti arasındaki ilişkiler geleceğe dönük olarak zehirlenmiştir (Ahmad, 2011: 131). 1946 seçimleri ülkede şekilsel demokrasinin şartlarına riayet edilerek yapılsaydı, DP'nin resmen aldığı sonuçlardan daha ileri sonuçlar elde edeceğinden şüphe edilmemektedir. Seçimlerde uygulanan 4918 sayılı yasanın yanı sıra, seçim güvenliğinin sağlanamaması da bunda etkilidir. Şöyle ki, seçimlerde bölgenin mülki ve idari amirleri CHP'nin dışında oy verecek kesime yönelik ciddi yaptırımlar uygulamış, jandarma baskısını onların üstüne göndermiş, hatta seçimde CHP sandıkları kaçırmıştır (Kahraman, 2007: 3).

1946 seçimlerinden sonra İnönü Cumhurbaşkanı, Recep Peker de Başbakan olmuştur. Peker Hükümeti'nin göreve başlamasından sonra, DP tarafından 1946 seçimlerine itiraz edilmiştir. Yapılan itirazlarla iktidarla muhalefet arasındaki ilk siyasi mücadele başlamıştır. CHP Hükümetinin seçimlerin adil koşullarda yapıldığını iddia etmesine karşın, DP'li milletvekilleri Hükümeti seçimlere hile katmakla itham etmiş ve seçimlerin iptalini istemiştir. DP'li milletvekilleri, yapılan bu itirazlardan sonuç alınamaması durumunda istifa ederek sine-i millete dönmekle CHP ve Hükümeti tehdit etmiştir. Ancak devreye İnönü'nün girmesiyle DP'lilerin Meclis'e girmesi sağlanmıştır (Demir, 2010: 113-115). Seçimlere yapılan itirazların doğruluğunu veya yanlışlığını kanıtlamak, benimsenen açık oy-gizli sayım ve sayım sonunda oy pusulalarının yakılması yöntemini benimseyen 4918 sayılı yasadan dolayı oldukça zordur. DP tarafından yapılan şikâyetler belirlenen komisyonca görüşülmüş ve reddedilmiştir (Buran, 2005: 105).

Muhalefet yıllarında meşruiyetini ve ideolojik söylemini esas olarak demokrasiye dayandırmaya çalışan (Özcelik, 2010: 171) DP'nin Meclis Sözcüsü olan Menderes, 1946'da Matbuat (Basın) Kanunu'nda değişiklik yapılması konusunda CHP'lilerce getirilen yasa tasarısının keyfi bir yönetime neden olacağı ve hükümetin muhalif gördüğü her gazeteyi kolayca kapatabileceği, bunun yasal sınırlarının gayet iyi ve net çizilmesi gerektiğini vurgulayarak, bu yasa tasarısına muhalefet etmiştir. Ancak bu muhalefete rağmen, tasarı yasalaşmıştır (Demir, 2010: 126-127). Bunu da 1947 Bütçe Görüşmelerinde yine Menderes tarafından getirilen eleştiriler izlemiştir. Bütçe Görüşmelerinde Menderes'in yapmış olduğu uzun eleştirilerden sonra kürsüye gelen Peker'in Menderes'ten "psikopat" diye söz etmesi, DP'lilerin topluca Meclis'i terk etmelerine yol açmıştır (Kırkpınar, 2002: 96). Menderes bizzat Meclis'teki hakaretlere muhatap olduğu halde, iki hafta sonra toplanacak olan DP Birinci Kongresi'nden önce Meclis'e dönülmesi gerektiğini ifade etmiş ve arkadaşlarıyla tek tek görüşerek onları ikna etmeye çalışmıştır. 14 günlük bir boykotun sonunda 28 Aralık'ta DP'li milletvekilleri Meclis'e geri dönmüşlerdir. DP'li milletvekilleri Meclis'e döndükten sonra yapılacak olan Parti Kongresine odaklanmıştır. Ancak başlarda Hükümet Kongre'nin yapılmaması için büyük çaba harcamıştır. Hükümetin nüfuzundan dolayı, Ankara'da kongre yapılacak yer bulunamamıştır. Salon sahipleri salonlarını kiralamaya yanaşmamış, otellerde yapılan rezervasyonlar da iptal edilmiştir. Sonunda Ankara'daki

Demokratların gelecek delegeleri evlerinde misafir etmeye karar vermesi üzerine çabaları boşa çıkan Hükümet bu baskıyı kaldırmış, oteller rezervasyon için DP'ye müracaat etmiş ve 7 Ocak 1947'de Ankara Ulus Sineması'nda 906 delege ile Kongre yapılmıştır (Bayar, 2010: 94). Kongre'de Hükümet ve CHP şiddetle eleştirilmiştir. Öte yandan CHP Hükümeti de DP'yi komünist yöntemler kullanmakla suçlamıştır. Hükümet ile DP arasındaki siyasal çekişmeler gün geçtikçe artarak sürmüştür ve sonunda iplerin kopabileceği bir noktaya gelmiştir (Kongar, 2006: 147). İktidar ve muhalefet arasında karşılıklı tehditkâr ifadelerle varan gerginliğin, çok partili hayatın geleceği açısından büyük tehlike oluşturduğunun farkına varan İnönü, siyasete ağırlığını koymaya karar vermiştir (Demir, 2010: 159). İnönü 7 Haziran'da Bayar'la görüşmüştür. Çankaya'da yapılan görüşmede İnönü, Cumhurbaşkanı olarak Hükümetle DP'nin arasını bulmak istediğini belirtmiştir. Yapılan görüşmede Bayar, şikâyetlerini bir kez daha dile getirerek, Peker Hükümeti'nin politikalarını değiştirmesi gerektiğini belirtmiştir (Bayar, 2010: 110). İnönü daha sonra, Peker'le de görüşür. İnönü, İktidar ve muhalefetle yaptığı görüşmeler neticesinde siyaseti normalleştirme adına bir müdahale için gerekli girişimlere başlamıştır. Bunun üzerine Nihat Erim'le birlikte DP'nin varlığının ve Hükümetin baskılarının kabul edilerek, CHP ile DP'nin eşit statüde kabul görmesinde son derece etkili bir gelişme olan 12 Temmuz Bildirisi'ni hazırlayarak, bu bildiriye her iki partinin yöneticilerine vermiştir. Kabul edilen bu bildiri, siyasi hayatımıza bomba gibi düşmüştür. Bildiriden sonra Peker istifa etmiş, DP içinde de çatışmalar başlamıştır. Bunun üzerine Hasan Saka Hükümeti kurulmuştur. I. Saka Hükümeti'nin mali sorunların ve hayat pahalılığının önüne geçememesinden dolayı istifasını vermesi üzerine, İnönü hükümeti kurma görevini tekrar Saka'ya vermiştir. DP'nin Meclis Sözcüsü olan Menderes, II. Saka Hükümeti'nin programını eleştirirken, ülkenin içine düştüğü mali sorunların temel nedeninin II. Dünya Savaşından çok, CHP'nin kötü yönetimi olduğunu belirtmiştir. Menderes, CHP'nin memur kadrolarını gereksiz yere şişirdiğini, ekonomik yapıyı bozacak düzeyde gereksiz yere vergi topladığını, ülkenin kaynaklarının lüzumsuz inşaatlara kanalize edildiğini ve ülkede büyük bir israfın olduğunu dile getirmiştir (Demir, 2010: 166-179).

CHP, DP'nin sıkı muhalefeti, I. ve II. Kongrelerinde aldığı kararlar doğrultusunda adeta makas değişikliğine giderek siyasal muhafazakârlık değerlerinin en önemli unsuru olan, devrimleri durdurma sürecine girmiş, din ve halk önceliği alanında önemli değişikliklere gitmek zorunda kalmıştır. 1947'de dini eğitim veren özel okulların açılması yönünde bir yasa hazırlanarak, dersanelerde dini eğitim vermenin yolu açılmıştır. CHP'nin 1947'deki III. Kurultayında Partinin program ve ideolojisi de değiştirilmiştir. Sosyal meselelerde Kurultay 'Ortanın Sağı'nda bir konum almış, ayrıca Köy Enstitüleri ve Halkevlerinin çalışma düzenleri değiştirilmiştir. Parti Tüzüğünde laiklik ve din konusunda önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Aralık 1947'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesi artırılmış, 1949'da birçok ilde İmam Hatip kursları açılmıştır. Milli Eğitim

Bakanlığı, bu kursların ortaokul muadili, iki yıllık meslek okullarına dönüştürülmesine karar vermiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 187-188).

II. Saka Hükümeti 13 Ocak 1948’de, “gizli oy ve açık tasnif” ve “sandık başında seçime katılan parti adına müşahit bulundurulması” kuralını getiren yeni bir seçim yasası teklifini CHP Meclis Grubu’na sunmuştur. Bu teklif Peker’in öncülüğünü yaptığı bir grup tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Hazırlanmakta olan yasa teklifini DP’ye verilen bir taviz olarak niteleyen Peker, bu yasayı engellemek için çok çaba harcamış, ancak yasa 33 muhalife karşı 167 oyla kabul edilmiştir. 14 Ocak 1949’da II. Saka Hükümeti’nin istifasından sonra Şemseddin Günaltay Hükümeti kurulmuştur. Günaltay Hükümeti de (Demir, 2010: 180-181). Menderes’in eleştirilerinden nasibini fazlasıyla almıştır. Günaltay Hükümeti döneminde de daha demokratik nitelikli bir seçim yasası çıkarılmıştır. 16 Şubat 1950’de gizli oy-açık tasnif usulünün yanı sıra, seçimlere her türlü yargı güvencesi ve muhalefet partilerine de radyoda propaganda yapma olanağını veren 5545 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu kabul edilmiştir. Böylece DP’nin eşit şartlarda seçime katılmasının önündeki büyük bir engel kalkmıştır. CHP’deki makas değişikliği, Günaltay Hükümeti döneminde de kendini göstermiştir. Çıkarılan demokratik seçim yasasının dışında, dini liberalizasyon alanında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. CHP ilahiyat fakültelerinin açılması için 30 Şubat 1949’da bir yasa hazırlamıştır. Ayrıca tarih ve din büyüklerinin türbelerinin ziyarete açılması, ibadet ve ayinlerin serbestçe yapılması, seçmeli din derslerinin müfredata konması, yeniden İmam-Hatip okulları ile bir ilahiyat fakültesinin açılması yönünde kararlar alınmıştır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 187-189).

1946 seçimleri sonrasında ilk kez kendisine ciddi muhalif olabilecek bir partiyle karşılaşan CHP, demokrasi ve özgürlük söylemleri sonrasında birçok kişinin kayıt olduğu ve desteklediği DP ile rekabet edebilmek için, sosyal alanda anti demokratik nitelikli yasaları kaldırmış, işçilere sendikalaşma hakkı tanımıştır. CHP bu dönemde cemiyet ve dernek kurulmasına izin vermiş, Basın Yayın Kanunu’nda değişiklik yaparak sansürü kaldırmış, sıkıyönetim uygulamasına son vermiş ve sıkıyönetim mahkemelerindeki dosyaları da bağımsız mahkemelere aktarmıştır. Ayrıca Polis Salahiyet Kanunu’nda değişiklik yaparak halkın sebepsiz yere karakola götürülmesi uygulamasına son vermiş, siyasal partilere propaganda izni vermiş ve en önemlisi İstiklal Mahkemeleri’ni kaldırmıştır. Ekonomi alanında da Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi ve İhracat Vergisi’ni kaldırmıştır ve Toprak Reformu Yasası’nda bazı değişiklikler yapmıştır. Kısaca ülkemizde çok partili hayata geçilmesiyle CHP kendini yeniden gözden geçirerek, Parti Tüzüğünde ve yönetim anlayışında önemli değişikliklere gitmiştir. Söz konusu durum ülkede demokrasinin yerleşmesi ve muhalefet partilerinin hükümetleri daha doğru kararlara yönlendirmesi açısından büyük bir deneyim olmuştur (Kaştan, 2006: 138).

II. TÜRKİYE'DE 1950-1960 DÖNEMİ İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ: DP İKTİDARI-CHP MUHALEFETİ

A. 1950-1954 DÖNEMİ İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ

16 Şubat 1950'de çıkarılan 5545 sayılı yasadan sonra, 1950 seçimlerinin hazırlıklarına başlanmıştır. 1950 seçimleri öncesinde CHP, Atatürk tarafından kurulan, Cumhuriyeti ilan eden, bürokrasi ve ordu tarafından desteklenen, laiklik ve modernleşmenin öncülüğünü yapan parti olarak iktidar yarışında kendini daha şanslı görmüştür. Seçmenler ise CHP'yi kendisi için bir ayrıcalık olarak addettiği misyonundan değil, bu misyonu edinebilmek için uyguladığı baskılardan, savaş yıllarında yüklediği ekonomik külfetlerden tanımıştır. DP'nin 1950 seçimleri için yürüttüğü seçim kampanyası; tek parti idaresinin din üzerindeki baskısına ve ekonomi üzerinde devletin ezici nitelikli denetimine son verilmesi şeklinde sıralanabilen iki temel üzerine konuşlanmıştır (Taşyürek, 2009: 45). DP seçim bildirgesinde; üretimi artırıp, vergileri azaltacağını, dengeli bir bütçe ile ülkenin ekonomik durumunu düzeltereğini, ülkeye yabancı sermaye çekmek için ülke şartlarının düzeltileceği, özel sermayenin geliştirileceği, ekonomide hükümet tekelinin kaldırılacağı şeklinde birtakım vaatlere yer vermiştir. CHP'nin seçim bildirgesinde yıllardır devam eden devletçi ekonominin yerini özel mülkiyetin alacağı, yabancı sermayenin girişinin özendirileceği, paranın değerinin korunacağı gibi vaatler yer almıştı. CHP'nin seçim bildirgesinde yer alan asıl dikkat çekici husus ise, CHP'nin dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devrimlerinin temelini oluşturan altı ilkenin Anayasadan çıkarılmasıdır (Altaş, 2011: 54-55). DP seçimlerden önce radyo konuşmaları, yazılı açıklamalar ve halka doğru bir dizi mitingler yaparak büyük bir seçim kampanyasına girişmiştir. 1946'dan itibaren hürriyet ve demokrasinin sembolü haline gelen DP, verdiği mücadelede milli iradenin sancaktarlığından, demokrasinin öneminden sıklıkla söz etmiş olup, DP'li adaylar yurdu karış karış gezerek halk ile her zaman ve zeminde iletişim kurmak için büyük çaba harcamışlardır (Demir, 2010: 206). 1950 seçimlerinde DP, Türk siyasi tarihine damgasını vuran, halkın tek parti iktidarına ve baskıcı uygulamalarına duyduğu tepkinin de ifadesi olan "Yeter! Söz Milletindir!" sloganını kullanmıştır (Altaş, 2011: 55). Türk siyasi hayatında ilk kez sıradan bir demokrat ülke standartlarında, hâkim teminatı altında gizli oy, açık tasnif usulü ile yapılan ilk çok partili genel seçim olan 14 Mayıs 1950 seçimlerinde (Şeyhanlıoğlu, 2011: 191), DP oyların %53.3'ünü alarak 420 milletvekili, CHP %39.9'unu alarak 69 milletvekili, Millet Partisi (MP) %3.1'ini alarak 1 milletvekili çıkarmıştır. Ayrıca seçimlerde 1 de bağımsız milletvekili seçilmiştir. Birden çok partinin ve bağımsız adayların katıldığı bu seçimde "adi çoğunluk seçim sistemi"nden dolayı aşkın ve eksik temsil gerçekleşmiştir (Buran, 2005: 107). Ancak buna rağmen 14 Mayıs 1950 seçimleriyle DP'nin barışçı yollarla ve müdahaleye yol açmadan iktidara gelmesi, dönemin şartlarında gelişmekte olan ülkeler için benzersiz bir deneyim olmuştur (İnan, 2007: 117). Özetle DP, kuruluşundan itibaren her türlü aşırılıktan imtina ederek, kanun dışına çıkmadan, halka dayalı, ortak tarihe ve

kültüre vurgu yapan pragmatist bir siyaset izleyerek iktidara gelmiş, bu şekilde de büyük bir toplum mühendisliğinin yaşandığı 27 yıllık tek parti iktidarına kansız ve muvazaasız olarak son vermiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 193).

Seçimlerin ardından TBMM'nin 22 Mayıs 1950 tarihli oturumunda Bayar Cumhurbaşkanı, Koraltan ise Meclis Başkanı seçilmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 195). Sıra Başbakan'ın atamasına gelince Menderes Bayar'a Köprülü'yü teklif etmiş, fakat Bayar hükümeti kurması için Menderes'i görevlendirmiştir. Ayrıca Partinin liderliğini de Menderes'e devretmiştir (Bayar, 2010: 142-143). Menderes'in başkanlığındaki DP'nin ilk kabinesi, 2 Haziran 1950'de oylamaya katılan 282 milletvekilinin oybirliğiyle güvenoyu alarak göreve başlamıştır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 197). Ancak 2 Haziran 1950'de beş gün önce okunmuş yeni hükümet programının TBMM'de görüşülmesi sırasında, Başbakan Menderes'in son konuşmasını cevaplama hakkı muhalefete verilmeyince CHP'li milletvekillerinin salonu terk etmesi, gelecekteki partiler arası ilişkiler bakımından iyiye yorulmayacak bir emareyi teşkil etmiştir. Teorik düzlemde DP ve CHP'nin çok fazla sayıda ortak noktaları olmasına rağmen, on yıl süren DP iktidarı boyunca iki parti arasında sürdürülen ilişkinin biçimi, her geçen zaman partiler arasındaki çekişmenin şiddetini artırmıştır. Bu ise Türk siyasal kültüründe aktif muhalefetin yapıcılığının ve eleştirinin hoş görülmesi alışkanlığının yerleşmemesiyle açıklanabilir (İnan, 2007: 118).

DP işbaşına gelir gelmez dinin toplumun en önemli sosyo-kültürel ögesi ve hücrelerine nüfuz etmiş temel özelliği olduğunun farkına varmıştır. Marksizm'in tersine dinin toplumsal, ekonomik altyapıları belirleyeceğine inanan, Weberyen bir perspektife sahip olan DP, CHP'nin yaptığı gibi dinin bu özelliğini bastırmaktan ziyade bunu açığa çıkarmanın yararlı olacağını düşünmüştür (Kahraman, 2007: 28-29). Bu bağlamda seçim vaatleri arasında yer alan 1932 yılında çıkarılan Arapça ezan okunmasını yasaklayan yasayı yürürlükten kaldırarak, ezanın tekrar Arapça okunmasını sağlayan 5665 Sayılı yasayı muhalefetin de desteğiyle çıkarmıştır. Ayrıca baskı altında olan diğer hürriyetler de teker teker hayata dönmeye başlamıştır. Radyoda dini program yasağı kaldırıldığı gibi, Arap harfleriyle eğitim yapmak için gizli veya aleni dersane açanlar hakkındaki 23 Eylül 1931 tarih ve 12073 Sayılı Kararnamedeki yasaklara da son verilmiş, ayrıca 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi gereği din dersleri ilkökul programına dahil edilmiştir (Taşyürek, 2009: 60).

Dini liberalizasyonlar konusunda oldukça yol kat eden DP'nin 1950 seçimleri sonrasında CHP'ye karşı tutumu, muhalefette iken CHP'nin kendisine karşı olan tutumundan farklı olmamıştır. I.Menderes Hükümeti'nin güvenoyu aldıktan sonraki ilk icraatları arasında orduda CHP'ye yakınlık duyan üst düzey komutanların ve bürokratların tasfiyesi yer almıştır (Bingöl ve Akgün, 2005: 22). Hükümetin ilk ayı içinde Genelkurmay Başkanı dahil ordunun birçok komutanı

emekliye sevk edilip, siyasete bulaşmamış ordu komutanları atanarak, DP üzerindeki baskı unsurlarından biri yok edilmiştir. Ordudaki bu değişikliğin ardından iki hafta içinde, ilk önce valiler arasında geniş çaplı bir rotasyon gerçekleştirilmiş, ardından da neredeyse yurdun her tarafında kaymakamların tamamının yerlerini değiştiren kaymakam kararnameleleri çıkarılmıştır (Altaş, 2011: 67-68). Ayrıca bu hükümet döneminde, Kore Savaşı'na asker gönderme kararı alınmış, yerel yönetim seçimleri yenilenecek, muhtarlık, belediye ve il genel meclisi seçimleri yapılmıştır. Yapılan yerel seçimlerde de DP, oyların çoğunu alarak birinci parti gelmiştir. Şöyle ki, DP 13 Ağustos 1950 Muhtar Seçimlerinde 19.052 muhtarlık kazanırken, CHP ise 13.152 muhtarlık, MP ise 130 muhtarlık kazanmıştır. 3 Eylül 1950'de yapılan belediye seçimlerinde DP 600 belediyenin 560'ını kazanmıştır. 15 Ekim 1950'de yapılan il genel meclisi seçimlerinde de DP 51 ilde mutlak çoğunluk sağlamayı başarmıştır. Ancak büyük değişikliklere ve başarılı icraatlarına rağmen DP parti içinde yaşanan çatışmalarla sarsılmıştır. Parti içindeki istifaların artmasından dolayı I. Menderes Kabinesi 8 Mart 1951'de istifa etmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 201-203).

8 Mart 1951'de istifa eden Menderes, Bayar'ın tekrar görevlendirmesi üzerine 29 Mart 1951'de hükümeti tekrar kurmuştur. II. Menderes Hükümeti döneminde, başta CHP olmak üzere, bazı egemen güçler iktidarı irtica suçlamasıyla yıpratmaya, halkın üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Ancak Menderes Hükümeti, irtica yanlısı bir parti olmadığını ve Atatürkçü çizgiden uzaklaşmadıklarını göstermekten çekinmemiştir. Şöyle ki, Atatürk heykellerine yönelik olarak Ticaniler tarikatı tarafından yapılan saldırılardan sonra 1951'de Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarılarak, bu tarikat cezalandırılmış, Atatürk'e yönelik saldırılar önlenmiştir. Ayrıca 1953'de İslamcı gazetelerin yazılarından etkilenerek laik ve liberal fikirleriyle tanınan gazeteci Ahmet Emin Yalman'a suikast girişiminde bulunan Hüseyin Üzmez'in bu girişiminden sonra, birçok İslamcı yayın ve teşkilat yasaklanmış, gerekli olan yasal düzenlemeler sertleştirilmiş ve laikliğe aykırı faaliyetlerde bulunduğu iddiasıyla MP kapatılmıştır (Taşyürek, 2009: 60-62). Cumhurbaşkanı Bayar tarafından her Cumhurbaşkanı değiştirildiğinde devlet dairelerine yeni cumhurbaşkanının resminin asılmaması, devlet dairelerinde yalnızca Atatürk'ün resminin bulundurulması, paraların üstünde de sadece Atatürk'ün resminin bulunması istenmiştir. Ayrıca Bayar, Çankaya'nın oda ve salonlarının da Atatürk'ün zamanındaki şekline sokulmasını tamim ettirmiştir (Bayar, 2010: 169). Bu dönemde Atatürk'ün Meclis'teki silah arkadaşlarının ve Kemalistlerin yapamadığını Menderes ve arkadaşları yapmıştır. Atatürk'ün naşı Etnografya Müzesi'nden, Menderes ve Bayar'ın sürekli uyarı ve çalışmaları neticesinde yapımı tamamlanan Anıtkabir'e nakledilmiştir (Taşyürek, 2009: 74).

1950-1954 dönemindeki iktidar muhalefet ilişkilerinde partilerin rollerinde belirgin değişiklikler gözlenmiştir. Tıpkı 1946-1950 döneminde olduğu gibi, siyasal özgürlüklerle ilgili çatışmalar belirginleşmiştir (Tunçay, 2000: 179). DP'nin

1950’de iktidar oluşu, ülkede demokratik prensiplerin hızlı bir şekilde yerleşeceği umudunu yeşertmiştir. Bu umut DP iktidarının ilk yıllarında pratik edilmiş, ancak zamanla meydana gelen bazı hadiseler demokratik prensiplerden tavizleri beraberinde getirmiştir. Meclis’teki ‘çoğunlukçuluk’, ‘çoğulculuğa’ galip gelmiş, iktidarla muhalefet arasındaki ilişki her geçen gün sertleşmiştir. CHP’nin muhalefeti ise, sürekli ve etkili bir şekilde sürmüştür. Ülkenin durumu, 1950’lerden itibaren muhalefete siyasal malzeme sağlayacak durumda olmuş, fakat DP’nin uyguladığı politikalar CHP’nin muhalefet yapma yollarını tıkamıştır. Ancak bu dönemde, toplumun iktidar partisine olan sempatisi canlı tutulmuştur (Okutan, 2011: 139). Bunda sağlanan ekonomik rahatlama ve büyüme etkili olmuştur. 1950-1954 yılları arasında, halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması için çok sayıda kamu yatırımlarına girilmiştir. Bu dönemde ekonomi alanında kaydedilen gelişmeler sayesinde, kırsal kesime para akarken, ülke içinde ve dışında tüketici mallarına talepte büyük bir artış gözlenmiştir (Ahmad, 2011:141). Bu dönemde başta tarım sektörü alanında olmak üzere yaşanan ekonomik büyüme, Anadolu sermayesinin birikmesine imkân tanımış, buradan sanayiye aktarılan sermaye birikimi güçlü işletmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 267).

Ekonomide kaydedilen gelişmelerden dolayı toplumsal desteği güçlenen DP, bu dönemde CHP ile hesaplaşmaya devam etmiştir. Bu alanda atılan adımlardan biri de CHP’nin elindeki mallara yönelik olan girişimlerdir. Tek parti döneminde CHP, büyük miktarda mal edinmiştir. Özellikle il özel idaresi ve hazineden halkevlerine ciddi miktarlarda kaynak aktarılmış ve bu kaynağın büyük bir bölümü de CHP’ye aktarılmıştır. DP grubunda oybirliğiyle alınan bir kararla, halkevlerinin mallarının tamamı ve CHP’nin elinde bulunan malların bir bölümü (57.629.491 lira), 8 Ağustos 1951’de kabul edilen bir yasa tasarısıyla hazineye devredilmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 205). CHP’nin malvarlığının ikinci kısmına da 9 Aralık 1953’de çıkarılan 6195 Sayılı CHP’nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Kanunu’yla el konulmuştur. Bu yasayla CHP’nin elindeki Genel Merkez Binası ve Ulus Gazetesi olmak üzere birçok malvarlığına hazinece el konulmuştur. Bu yasa, bir anlamda Halkevlerinin de sonu anlamına geliyordu. DP muhalefetteyken en çok eleştirdiği noktalardan biri olan radyonun parti propagandası için sadece hükümet tarafından kullanılmasıydı. Ancak DP iktidara geçtikten sonra, o da devlet radyosunu kendi tekeline almakta gecikmemiştir (Tunçay, 2000:179). Ayrıca bu dönemde DP Komünizm Propagandası yapıldığı ve ders programlarının liyakatli öğretmen yetiştirmeye elverişli olmadığı ve köylerde CHP’nin eli kulağı olarak tek parti rejimini yerleştiği gerekçesiyle, 27 Ocak 1954’de çıkardığı 6234 sayılı yasa ile Köy Öğretmen Okulları adı altında, diğer öğretmen okulları ile birleştirerek Köy Enstitülerinin varlığına son vermiştir. Böylece DP, sandıkta CHP’yi sildiği gibi, tek parti döneminin hem ekonomik hem de toplumsal dönüştürme araçlarının başında gelen ve devrimlerin köylere inmesine ön ayak olan kurumları ve mallarıyla da halkın desteğiyle tarihten silinmiş oluyordu (Albayrak, 2003: 373; Karpat, 2010: 323, aktaran; Şeyhanlıoğlu, 2011: 206).

Gerek siyasal gerekse ekonomik anlamda liberal bir platformla iktidara gelen DP'nin bazı konulardaki tutumu, partinin liberalizminin sınırlarını ortaya koymuştur. Yasal çerçevedeki anti demokratik öğeleri ayıklamayı vaat eden DP'nin bu yönde bazı çalışmaları olmuş, ancak DP özellikle basına karşı gerekli hoşgörüyü gösterememiş, eleştirilere katlanamamıştır. Henüz 1951'de bir resmi ilanlar kararnameyi çıkararak, gazeteleri hükümetin takdirine göre ödüllendirmek ya da cezalandırmak imkânına kavuşmuştur. 1953 Temmuzunda Ceza Kanunu'nda değişiklik yaparak, bakanların basında küçük düşürülmesine karşı uygulanan yaptırımlar adeta otomatik hale dönüştürülmüş, bu dönemi takip eden 1954 seçimleri öncesinde de Basın Kanunu tadil edilerek, basın karşısında hükümet ispat hakkı tanınmaksızın güçlü bir konuma erişmiştir (Tunçay, 2000: 179). DP'nin akademisyenlere karşı olan tutumu da basından farksızdır. Akademisyenlerin ilk yıllarda DP'ye olan desteği, zamanla CHP'ye doğru kaymıştır. DP'nin vaat ettiği hürriyet ortamı ve temel reformların gerçekleşmemesi akademik çevrelerde büyük bir hoşnutsuzluk uyandırmıştır. DP iktidarı da sert bir şekilde eleştirilerde bulunan ve CHP'ye destek veren öğretim üyelerini daha iyi denetlemek amacıyla 5 Temmuz 1954'te, öğretim üyelerini Milli Eğitim Bakanlığı emrine almaya yönelik olan 6535 sayılı yasayı çıkarmıştır. Bu yasayla DP'ye muhalif olan bazı öğretim üyeleri Bakanlık emrine alınarak cezalandırılmıştır (Demir, 2010: 501). Sıralanan tüm bu olaylar, her geçen gün DP muhaliflerinin sayısını artırmıştır. Ağırlıklı olarak 1954'den önce gerçekleşen bu olaylar tesadüfi değildir. Çünkü bu dönem yukarıda da değinildiği gibi hükümetin ekonomik alanda başarılı olduğu ve arkasında ciddi bir halk desteğinin olduğu bir dönemdir. Bu dönemde Meclis'te ciddi bir muhalefet olmadığı gibi, Meclis aritmetiği de DP'nin lehinedir ve DP dışında bir hükümetin kurulma ihtimali yoktur (Bingöl ve Akgün, 2005: 23).

B. 1954-1957 DÖNEMİ İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ

1950-1954 dönemini sonlandıran 2 Mayıs 1954'de gerçekleştirilen genel seçimler, DP tarihinin en büyük siyasi zaferi olmuştur. Bu seçimlerde DP aldığı sandalye sayısı ile, adeta Meclis'te tek parti haline gelmiştir. Seçimlerde DP, Türkiye genelinde oyların %58.42'sini alarak 503 milletvekili çıkarmıştır. Oyların %35.11'ini alan CHP 31 milletvekili, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ise %5.28 oranında oy alarak 2 milletvekili çıkarmıştır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 213). DP'yi ezici bir çoğunlukla yeniden siyasal iktidar yapan 1954 seçimlerinden sonra DP, tek başına iktidar olmanın verdiği avantajlarla ülke genelinde sürdürdüğü faaliyetlerde hesap verme zorunluluğunun olmadığına dair bir kanaat edinmeye başlamış (Okutan, 2011: 141), sert ve otoriter davranarak her türlü aykırı düşünceye karşı tahammülsüz ve muhalefeti ezici bir tavır takınmıştır (Özdemir, 1995: 215, aktaran; Demir, 2010: 227).

1954 seçimlerinde, CHP üç ilde (Malatya, Konya ve Sinop), CMP ise bir ilde (Kırşehir) çoğunluk sağlarken, geriye kalan diğer illerde seçimi DP kazanmıştır (Tunçay, 2000: 172). Ancak seçimlerin üzerinden henüz 48 saat

geçmeden Kırşehir'den milletvekili seçilen CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Meclis tarafından kınama cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca Bölükbaşı'nın memleketi olan Kırşehir, CMP'ye destek verdiği için 30 Haziran'da çıkarılan 5429 sayılı yasayla ilçe düzeyine düşürüldükten sonra Nevşehir'e bağlanarak cezalandırılmıştır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 284). Seçimlerin ardından 14 Haziran'da çıkarılan 6418 sayılı yasayla DP, Malatya'ya bağlı olan Adıyaman'ı bu ilden ayırarak il haline getirmiştir. Bu yasayla CHP'nin güçlü olduğu Malatya cezalandırıldığı gibi, 1954 seçimlerinde DP'ye destek veren Adıyaman da ödüllendirilmiştir (Altaş, 2011: 98).

1954 seçimlerinden sonra DP, seçim işbirliğini önlemek amacıyla muhalefet partilerinin bir araya gelip karma liste oluşturmalarını yasakladığı gibi, muhalefet partilerinin devlet radyolarından yararlanmalarını da engellemiştir (Tunçay, 2000: 183). 1954 seçimlerinin ardından kurulan III. Menderes Hükümeti de, I. Menderes hükümeti gibi kurulduktan sonra CHP'ye yakınlık duyan bürokratları cezalandırmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. DP iktidarı, 5 Temmuz'da profesörleri ve meslekte 25 yılını geçirmiş veya 60 yaşını doldurmuş yargıçları da kapsayan kamu görevlilerini geçici olarak görevden alma ve bir dönem sonra emekliye ayırma yetkisini hükümete veren yeni bir yasayı çıkararak, bürokrasinin yürütme üzerindeki baskını sona erdirmiştir (Taşyürek, 2009: 75).

1954-1957 yılları arasındaki dönemde, başta yabancı sermaye akışının azalması ve yerli sanayinin ağır yatırımlara yetmemesi ve üç yıl boyunca süren kuraklık nedeniyle ekonomide daralmalar görülmüştür (Şeyhanlıoğlu, 2011: 267). Ekonomik sıkıntıların başladığı bu dönemde, bir deliberasyon politikası izlenmiştir. Bu bağlamda dış ticaret rejimi sıkı kayıtlar altına alınmış, ödemeler dengesi açığını kapatmak için ABD'den ek kredi talebinde bulunulmuştur (Tunçay, 2000: 183). Ekonomide yaşanan sıkıntıların yanı sıra, Parti içindeki sert muhalefet de DP'nin işini zorlaştırmıştır. 29 Kasım 1955'te Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun istifa ettirilmesinden sonra, Menderes de istifa dilekçesini vermiştir. Ancak DP milletvekili Mükerrer Sarol'un geliştirdiği formülle, Menderes'in kürsüye çıkarak ateşli bir konuşma yapması sağlanmış ve ardından tam kadrodan güvenoyu alınarak IV. Menderes hükümeti kurulmuştur (Şeyhanlıoğlu, 2011: 213). DP'nin otoriterleşmesi bu hükümet döneminde de hızlanarak devam etmiştir. 1956'da 1940 tarihli Milli Korunma Kanunu fiyatları, mal ve hizmetleri denetlemek için tekrar yürürlüğe konmuştur. Aynı yılın Haziran ayında, Basın Kanunu'nda yapılan değişiklikle hükümetin basın ve yayın üzerindeki denetimi artırılmıştır. Ayrıca seçim kampanyaları dışında yapılacak siyasal toplantılar yasaklanmıştır. Hükümet bu önlemleri alırken muhalefet de birleşme hazırlıklarına girişmiştir. CHP, Hürriyet Partisi (HP) ve CMP birleşmek için çalışmalarını başlatmıştır. DP Hükümeti, muhalefetin bu çabalarını da engellemiştir (Bingöl ve Akgün, 2005: 22-23). Hükümetin muhalif basını kontrol altına almak çabalarına da 26 Kasım 1957'de yayınlanan bir kararname ile bir yenisi daha eklenmiştir. Bu kararname ile gazete ve dergi kâğıtlarının tek elden

ithali getirilmiştir. Bu şekilde gazetelerin kâğıt temini ve kullanacakları kâğıt miktarı da denetim altına alınmıştır (Demir, 2010: 527).

1955-1956 yılları Menderes'in siyasi hayatında son derece yoğun ve yıpratıcı yıllar olmuştur. Menderes bu yıllarda bir yandan muhalefetle, diğer yandan Parti içi muhalefetle uğraşmıştır. Bu iki güce karşı mücadele ederken, siyasete DP'den ayrılan milletvekillerinin kurduğu Hürriyet Partisi'nin katılmasıyla Menderes iyice yıpranmıştır. Menderes sağlıklı ve huzurlu bir siyaset ortamından umudunu yitirdiği bu günlerde, seçimlerden bahsetmeye başlamıştır (Demir, 2010: 234-325). 1958 Mayıs'ında yapılması gereken seçimler 27 Ekim 1957'ye alınmıştır. 1950 dönemiyle başlayan ekonomik ve sosyal gelişmeler bu dönemde daha çok partiler arası sert ilişkiler ve mücadelelere yerini bırakmıştır. 1957 seçimlerine yaklaşılana dönemde ülkemizde muhalefet; İnönü'nün CHP'si, Bölükbaşı'nın başkanlığını yaptığı CMP ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun başkanlığındaki Hürriyet Partisi'nden oluşmaktadır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 217).

C. 1957-1960 DÖNEMİ İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ

Muhalefetin giderek güç kazanmaya başladığı 1957 seçimleri öncesinde, iktidara karşı yoğun bir kampanya başlatılmıştır. Oldukça yıpranmış bir görüntü ile seçimlere giren DP'nin en çok eleştirilen uygulamalarının başında, DP'nin muhalefete yönelik sert tutumu gelmektedir. CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in göz altına alınması bu dönemde büyük tepki almıştır (Albayrak, 2004: 294-302, aktaran; Bulut, 2009b: 78). Menderes seçimlere giderken halkın dini duygularına hitap etmeyi ihmal etmemiştir. Genel seçimlerin öncesinde Menderes, yedi yıllık iktidarları esnasında on beş bin caminin yapıldığını, Süleymaniye başta olmak üzere 86 caminin de onarıldığını söyleyerek halktan oy istemiştir (Taşyürek, 2009: 91). Ayrıca mitinglerde sanayileşmenin dört kat arttığı, kalkınma, büyüme ve inşaat alanındaki icraatları halkla birlikte gerçekleştirdiklerini dile getirmişlerdir. Seçimlerde, kısa bir süre içinde birçok kuruluşun açılışı gerçekleştirilerek, bir yandan tek parti dönemindeki ekonomik çöküşün hesabını sorma eğilimine girilmiş, diğer yandan DP iktidarları dönemindeki kalkınma hamlesinin halk tarafından takdir edileceği bir seçime girme gayreti taşımışlardır. DP enflasyona karşı tarım ürünlerine yüksek fiyatlar vermiş, çiftçilerin borçlarını ödemiş, böylece seçmen kitlesinin büyük bir bölümünü teşkil eden kırsal kesimdeki seçmenlere yatırım yapmıştır. Okul ve cami inşasına önemli oranda fon ayırması ve devlet radyosundan icraatlarını duyurabilmesi diğer partiler karşısında DP'yi ayrıcalıklı kılmıştı (Altaş, 2011: 111).

Cumhuriyet tarihinin en sert seçimlerinden olan 1957 seçimlerinde DP, ilk kez oy kaybına uğrayarak oy oranını %50'nin altına (%47.3) düşürmesine rağmen, uygulanan çoğunluk sisteminden dolayı 424 milletvekili çıkarabilmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 217). Seçimlerde CHP de %41.12 oy oranıyla 178

milletvekili, CMP ise %7.08 oy oranıyla 4 milletvekili, HP de %3.84 oy oranıyla 4 milletvekili çıkarmıştır (1957 Yılı Genel Seçim Sonuçları, 2011).

1957 seçimlerinin ardından V. Menderes Hükümeti kurulmuştur. Bu dönemde CHP muhalefette kalmasına rağmen önceki dönemlere nazaran Meclis içinde daha güçlü bir konuma gelmişti. Özellikle CHP'nin eski seçmen kitlesini meydana getiren ordu, bu dönemde CHP'nin arkasında daha kuvvetli durmuş, bu kitleye üniversiteler ve basın da eklenerek CHP'yi bu dönemde silik görüntüsünden uzaklaştıracaklarının sinyallerini vermeye başlamışlardır. DP ise bu dönemde arkasındaki geniş halk kitlesine güvenerek, CHP'ye karşı daha sert bir tavır takınmıştır. Her iki partinin birbirlerine bakışlarının keskin bir çizgiye oturduğu bu dönemde DP, CHP'yi iktidarı seçim yoluyla teslim etmekten hoşlanmayan ve bu nedenle kargaşa çıkarmaya çalışan bir zihniyet olarak görürken, CHP'nin algılaması ise cahil halkın DP tarafından kandırıldığı yönündeydi. Bu bakış açısı her iki tarafın da birbirlerine karşı hoşgörüsüz tavırlar içine girmelerine neden olmuştur (Altaş, 2011: 127). V. Menderes döneminin hemen başında, TBMM İçtüzüğü'nde değişiklik yapılarak, milletvekillerinin denetim olanakları kısılmış, dokunulmazlıkların kaldırılması kolaylaştırılmış, onlara verilebilecek cezalar ağırlaştırılmıştır. Seçimi izleyen 1958 yılında ise, bir önceki dönemde baş gösteren ekonomik bunalım iyice yoğunlaşmıştır. Birçok mal bulunmaz olmuş, kuyruklar ve karaborsa doğmuştur. Başbakan ilkbaharda ticari ilişkileri geliştirmek için bir Uzak Doğu gezisine çıkmış, ancak elde edilen sonuçlar çekilen sıkıntıların üstesinden gelmesini sağlayamamıştır (Tunçay, 2000: 185). Daha önceki dönemlerde Hükümetin iktisadi büyümeyi sürdürmek amacıyla yabancı fonlar ödünç alma politikası, karşılığını yurtiçindeki enflasyoncu politikada bulmuştur. Tarım sektöründeki yüksek gelirleri korumak için Hükümet, azalan dünya fiyatlarına rağmen çiftçinin ürününe yüksek fiyatlar vermeyi yeğlemiştir. Tarımsal sübvansiyonlar için basılan paranın, şehir sermayesinin su yüzüne çıkmaya başlayan hoşnutsuzluğunu hafifletmek amacıyla da etkili bir kısa dönemli önlem olduğunun ortaya çıkması, politika saptayıcılarının da hoşuna gitmiştir. Ancak 1958'de %40'a varan enflasyon oranı, bürokrasinin daha belirgin olarak da askerlerin, gerçek gelirlerinde keskin bir düşüşten zarar görmelerine yol açmıştır. 1950-1954 döneminden sonra, aşırı değerli bir para politikası benimsenmiş, fonların özel kesime dağıtılacağı yerde git gide devlet işletmelerine yöneldiği bir beceriksiz politikalar dönemi izlenmiştir. Ticaret sermayesi ile çiftçiler yüksek düzeyde kâr ederken, burjuvazinin bir bölümü sanayi kesiminin daha da büyümesine olanaklı bir ortamı yaratmakta DP'nin başarısızlığa uğradığını düşünmeye başlamıştır. Düş kırıklığına uğramış aydınlarla İstanbullu işadamları Hürriyet Partisi bayrağı altında birleşmişlerdir (Keyder, 1979: 58-59). 1957 seçimlerinden önce engellenen muhalefetin güç birliği, 1958 sonunda görülen partiler arası birleşmelerle gerçekleşebilmiştir. Ekim ayında Türkiye Köylü Partisi Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne, Kasım ayında da Hürriyet Partisi CHP'ye katılmıştır. 12 Ocak 1959'da toplanan 14. CHP Kurultayı'nda "İlk Hedefler

Beyannameyi” kabul edilmiştir. Bu beyannameyle iktidardan, “partizanlığın kaldırılması, ikinci meclisin kurulması, seçim güvenliği, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakimler Kurulu, memurların mahkemeye başvurma haklarının tanınması, basın özgürlüğünün Anayasa güvencesine bağlanması, üniversite özerkliği, Yüksek İktisat Şurası kurulması, sosyal adalet kavramının Anayasaya girmesi” taleplerinde bulunulmuştur (Tunçay, 2000: 185). Sıralanan bu taleplere ve muhalefetteki güç birliğine DP’nin yanıtı ise, Vatan Cephesi’ni kurmak olmuştur. Vatan Cephesi’ne katılanların adları radyodan teker teker okunarak bu kişiler teşvik edilmiş ve hatta belli konumlarda yer alan bazı kişiler katılması yönünde zorlanmıştır (Bingöl ve Akgün, 2005: 23).

17 Şubat 1959’da Menderes’in başkanlığında Londra’daki Kıbrıs görüşmelerine giden delegasyonu taşıyan uçak Londra yakınlarında aşırı sisten dolayı düşmüştü. 14 kişinin şehit olduğu bu uçak kazasında Menderes’in yara almadan kurtulması, iktidar ve muhalefet arasında bir yumuşamaya yol açmıştır. Ankara Garı’nda Menderes’i, Bayar ve İnönü’nün de bulunduğu devlet erkânı ve büyük bir kalabalık coşkuyla karşılamıştır. İnönü’nün Menderes’i tren garında karşılaması ve ona geçmiş olsun dileklerini iletmesi iktidar-muhalefet arasındaki çatışmanın bir süreliğine yumuşamasına neden olmuştur. Menderes’e DP’nin ileri gelenlerince İnönü’ye nezaket ziyaretinde bulunması yönünde telkinlerde bulunulmuştur. Ancak bu girişim Bayar tarafından “CHP’ye güven olmaz” gerekçesiyle engellenerek, iktidar-muhalefet arasındaki yumuşama sürecine son verilmiştir (Altaş, 2011: 133).

Bu sıralarda TBMM düzenli olarak toplanamadığı gibi, toplandığı zamanlarda da ya toplantılar kısa sürmüş, ya da iktidar-muhalefet arasındaki kavgaya varan gerginlikler yaşanmıştır. Bu durum muhalefetin faaliyetlerini daha çok Meclis dışına kaydırmasına yol açmıştır. Nitekim İnönü, Nisan 1959’da Ege illerini kapsayan bir propaganda gezisi düzenlemeye karar vermiştir. İnönü’nün bu geziyi Büyük Taarruz’da Yunan Başkomutanı Trikupis’i esir aldığı Uşak’ta başlatması DP’lilerin tepkisini almış ve İnönü Uşak’tan İzmir’e giderken DP’li kızgın kalabalığın saldırısına uğramış ve başından yaralanmıştır. Sonradan Uşak Olayı olarak tarihe geçecek bu olaydan sonra iktidar-muhalefet ilişkileri iyice gerilmiştir. 1960 yılında da politik durumu normalleştirmek ve iktidarla muhalefet arasında olumlu bir ilişki kurmak oldukça zorlaşmıştır. 1960’ın başında İnönü’yü Kayseri’ye götüren trenin yetkililerce durdurulup, İnönü’den Ankara’ya geri dönmesi istenmiştir. Ancak İnönü’nün bu teklifi kabul etmeyerek, yoluna devam etmesi iktidarı zor durumda bırakmıştır. (İnan, 2007: 121). Bu dönemde iktidar muhalefeti “ihtilal kışkırtıcılığı”yla, muhalefetse iktidarı bir “istibdat idaresi kurmakla” suçlamıştır. Bu dönemde CHP’nin 15 Mart’ta Güney Kore Diktatörü Syngman Rhee’ye karşı ayaklanmaların başlamasını, basına örnek alınması gereken bir davranış gibi yansıtması iktidar-muhalefet arasındaki gerginliği iyice artırmıştır. DP Meclis Grubu 18 Nisan 1960’da, CHP’nin yasadışı yöntemlerle siyasal mücadele yaptığını, bir kısım basın organlarının da onu bu yolda

desteklediğini ileri sürerek tamamı DP'li 15 kişilik bir soruşturma kurulu olan Tahkikat Komisyonu'nu kurmuştur (Tunçay, 2000: 186). Bu Komisyonun kararları kesin nitelikte olup, Komisyonun kararlarına karşı başvurulacak bir üst makam öngörülmemiştir. Komisyona bütün yayınlara sansür koymak, her türlü toplantıyı ve siyasal eylemi yasaklamak gibi birçok olağanüstü yetki verilmiştir (Kongar, 2006: 154). Muhalefeti ve basını soruşturmakla görevlendirilen, gazete kapatılması ve hatta muhaliflerin tutuklanmasına kadar varabilen geniş yetkilerle donatılan bu Komisyona, muhalefetin tepkisi gecikmemiştir (Okutan, 2011: 146). Tahkikat Komisyonu'nun oluşturulması için hazırlanan önerenin Meclis görüşmeleri esnasında, İnönü'nün yaptığı konuşma, 27 Mayıs'ta yapılacak askeri müdahalenin de ilk işaretini teşkil etmiştir. İnönü Meclis konuşmasında şöyle demiştir: "Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimini kurarsa, o memlekette ihtilal behemehâl olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır" (Tunçay, 2000: 187). Bu konuşmanın yapıldığı gün kurulan Tahkikat Komisyonu, muhalefetle basın aleyhinde ortaya atılan iddiaları soruşturmak üzere görevlendirilmiş ve soruşturmalar bitene kadar bütün siyasi toplantılar yasaklanmış, Meclis görüşmeleri ve önergelerin Resmi Gazete dışında hiçbir yayın organında yer almamasına karar verilmiştir. Tahkikat Komisyonu Meclis'ten aldığı bir kararla Meclis'teki görüşmeleri yayınlayan gazetelere karşı tedbirler almış ve Komisyona karşı çıkan nitelikteki yazılara yer veren dergi ve gazeteler kapatılmıştır (Dilipak, 1990: 251). Daha sonra da 27 Nisan 1960'da Tahkikat Komisyonu'nu ek yetkilerle donatan bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasayla Tahkikat Komisyonu, sivil ve askeri savcılarla yargıçların tüm yetkilerine sahip olmuş, istediği ev ve kuruluşu basarak, öngördüğü bilgi ve evraka el koyabilecek, gazeteleri toplatabilecek ve hatta matbaalarıyla birlikte kapatılmasına karar verebilecek yetkilere kavuşturulmuştur. Komisyonun kararlarına karşı gelmenin veya kararlarının saksaklanmasının ise üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılması öngörülmüştü. Bu yasanın kabulünden sonra 12 CHP milletvekiline 3 ile 6, İnönü'ye de 12 oturum Meclis'ten çıkarılma cezası verilmiştir. İnönü'nün 18 Nisan'daki konuşmasının Meclis tutanaklarından silinmesine karar verilmiştir. Oturumlardan çıkarılma cezası alan milletvekillerinin direnmesi üzerine, söz konusu milletvekilleri Meclis Genel Kurulu Salonu'ndan polis zoruyla çıkarılmıştır (Toroğlu, 2007).

18 Nisan'da çıkarılan Yetki Yasası'nın çıkmasından sonra, ülkede büyük bir siyasal kaos yaşanmıştır. Bunda muhalefetin de katkısı büyüktür. CHP'nin Ulus Gazetesi aracılığıyla gençliği göreve çağırması, siyasal tansiyonun yükselmesine yol açmıştır. Bundan sonra iktidarla muhalefet arasındaki kavga sokaklara taşmıştır. İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'nde öğrencilerle polis arasında çatışmalar çıkmaya başlamış ve bu olaylardan sonra İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu sırada Harp Okulu öğrencilerinin dahi yürüyüşe

geçmesi, sonun başlangıcının bir işareti olmuştur. Artık ordu da duyduğu rahatsızlığı dışa vurmaya başlamıştır. Üstelik müdahale için de gerekli koşullar olgunlaşmıştır (Okutan, 2011: 147). Bu dönemde muhalefet de 5 Mayıs saat 5'te Kızılay'da (555 K) ses getiren bir protesto yürüyüşünü düzenlemiştir. Ülkede iktidar-muhalefet arasındaki gerginliğin iyice arttığı, ihtilalin sıradan bir olaymış gibi konuşulduğu bir atmosferden bunalan Menderes, iç siyasetteki tıkanmaları gidermek, dolaşan dedikoduları yalanlamak ve moral toplamak amacıyla Ege gezisine çıkmaya karar vermiştir (Demir, 2010: 375). Ancak 27 Mayıs'ta Menderes Eskişehir'deyken Türk Silahlı Kuvvetleri darbe yaparak yönetime el koymuştur. Menderes Eskişehir'den Konya'ya giderken Kütahya'da, Bayar ise Çankaya'da teslim alınmıştır. Saat 04:30'da Ankara'da yapılan bir anonsla ordunun yönetime el koyduğu halka duyurulmuştur (Taşyürek, 2009: 118).

27 Mayıs Darbesi'ni yapan subaylar ve darbeye sıcak bakan bilim adamları, DP'yi seçim sistemini bozmak, diğer siyasi partilere haksızlık yapmak, yargıçlara ve memurlara baskı uygulamak, Meclis'in hükümeti denetleme mekanizmasını zayıflatmak, Meclis araştırması kurumunu yozlaştırmak, ara seçimleri yapmamak, halkın CHP'ye oy vermesine ceza olarak Kırşehir'i ilçe yapmak, Adıyaman'ı Malatya'dan ayırarak il yapmak, muhalefetin varlığına ve denetimine tahammülsüzlük göstermek, parti ile devletin işlevlerini birleştirmek, devlet hizmetine girecekleri parti süzgecinden geçirmek gibi birçok kanunsuz davranışla suçladılar. Şüphesiz DP iktidarı döneminde diğer iktidarlar gibi Anayasa ve yasalara aykırı pek çok eylem ve işlem yapılmıştır. Ancak sıralanan bu sebepler iddia edildiği gibi halkın seçtiği bir iktidarın askeri darbeye yıkılmasını meşru kılacak nitelikte değildir (Taşyürek, 2009: 119). Darbenin ardından Menderes ve arkadaşları Yassıada'ya götürülerek aylarca yargılanmıştır. Bunlardan bazıları intihar etmiş, bazıları ise acımasız şartlara dayanamayarak kısa sürede yaşamını yitirmiştir. Yassıada'da yapılan duruşmalarda 15 idam, sayısız müebbet ve ağır cezalara çarptırılan DP'lilerden Bayar yaş haddinden idamdan kurtulurken Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu idam edilmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 224).

27 Mayıs Darbesi'yle iktidarına son verilen DP muhalefet yıllarında iktidara gelmek için demokrasinin kurallarını istemiş ve bu yönde davranmıştır. Ancak iktidara geldikten sonra muhalefete karşı kendisinin muhalefetteyken istediği hakları CHP'nin ifrat politikasından dolayı yeterince tanımamıştır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 289). CHP de muhalefet yıllarında DP'nin muhalefet yıllarındaki taleplerini ve söylemlerini anımsatırcasına oldukça benzer bir siyasal üslup ve söylem içerisine girmiştir. Bu çerçevede 1950-1960 yıllarının demokrasi savunuculuğunu CHP üstlenmiş ve siyasal söyleminin temel motifi demokrasi olmuştur. Her iki parti özelinde de denilebilir ki hem CHP hem de DP, demokrasiye oldukça pragmatik bir bakış açısıyla yaklaşmış ve birbirlerine karşı yürüttükleri siyasal iktidar mücadelesinde demokrasi kavramının içeriğini hem dönemin konjonktürü

hem de bu konjonktürün belirleyiciliği altında partilerin menfaatleri belirlemiştir (Özçelik, 2010: 186).

DP muhalefet yıllarında CHP'nin siyasete yaklaşımı ve muhalefete karşı tavrından hoşnutsuzluk duymuştur. Ancak iktidar döneminde geçmişin etkilerinden hiçbir zaman tam olarak kurtulamamıştır. CHP'nin zaman zaman yaptığı eleştirilere hep tek parti dönemini referans göstererek tepki vermiştir (Demir, 2010: 629). Özellikle III. Menderes Hükümeti döneminden sonra gerçek demokratik ilkelere uygun davranışlardan ziyade, tek parti dönemine öykünen uygulamalara yönelmiştir. Demokrat Parti iktidarının bu niteliği, Parti kurucularının ve önderlerinin tek parti dönemindeki deneylerle yetişmiş olmasına bağlanabilir. Bir başka ifadeyle, DP'li önderler siyasal eğilimlerini tek parti düzeni uygulamaları içinde tamamlamışlardır. Bu nedenle DP'nin tek parti düzenine karşı kurulmuş olmasına rağmen, DP'nin yöneticileri kendilerini tek parti döneminin baskıcı tutumundan kurtaramamıştır. DP'li yöneticilerin davranışları demokratik olmaktan çok, baskıcı eğilimleri vurgulamış; karşıt grup ve düşünceleri dikkate almamışlardır (Kongar, 2006: 150). Ancak 27 Mayıs Darbesi'ne gelmesinde öncelik Bayar ve Menderes yönetiminin sorumluluğundan kaynaklansa da, İnönü ve CHP'nin iktidara alternatif politikalar üretmek yerine basın üzerinden sert politikalar üretmesi, başka bir ifadeyle muhalefet alışkanlığı kazanmamasının da önemli ölçüde rolü bulunmaktadır. DP iktidarı muhalefeti ezmek için Meclis'teki gücünü kanunları zorlayarak kullanırken, CHP de Meclis dışındaki güçleri birleştirerek hükümete karşı direnenek varlığını korumak ve siyasetteki gerilimi sürekli artırmanın yollarını aramıştır (Demir, 2010: 630).

Sonuç itibariyle geniş halk desteğini arkasına alarak art arda üç kez iktidara gelen DP'nin darbe yoluyla iktidardan indirilmesi, Türk siyasal hayatında yeni bir dönemi başlatmıştır. DP yöneticilerinin trajik sonları Türk halkının hafızasından hiç silinmemiş, idam edilen Menderes siyasi bir sembole dönüşmüş (Bulut, 2009a: 44), Menderes'in anısı her politikacı ve parti tarafından siyasal amaçlarla kullanılmaya gelmiştir (Ahmad, 2011: 164).

27 Mayıs Darbesi'yle ordunun siyasete bu şekilde müdahalede bulunması, Cumhuriyet'in ilk günlerinde temel bir ilke olarak kabul edilen silahlı kuvvetlerin tarafsızlığı ilkesini sona erdirmiştir. 27 Mayıs Darbesi, Osmanlı geleneğine de aykırı bir nitelik taşımıştır. Zira Osmanlı döneminde yeniçeriler, iktidara doğrudan el koymak yerine yönetici grup içerisinde değişiklik yapmaya yönelik bir baskı yapmakla yetinmişlerdir. Bu bakımdan 27 Mayıs Darbesi, gelenekten ciddi bir kopuşu simgelemekte ve uzun vadeli etkilere neden olabilecek bir örnek teşkil etmektedir. 27 Mayıs Darbesi, Cumhuriyetin ilk otuz yılında kurulan siyasal dengenin toplumsal temellerini zayıflattığı gibi, toplumsal örgütlenme ve devlet otoritesine ilişkin geleneksel anlayışın son kalıntılarının ortadan kalkmasına neden olmuştur. Ayrıca ekonomik ve sosyal çatışmaların yüzeye çıkmasını sağlamış ve bu konular hakkındaki düşüncelerin billurlaşmasına da katkı sağlamıştır (Karpaz,

2009: 111). Ancak sonuçta Cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi olan 27 Mayıs, ülkemizde daha sonra askeri darbe anlayışının yerleşmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ülke ilerleyen yıllarda çok sayıda darbe girişimine tanıklık etmiştir (Buran, 2005: 108).

SONUÇ

Ülkemizde partileşme sürecini başlatmak amacıyla Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan, ulus devletinin kurulmasında ve şekillenmesinde önemli işlevler üstlenen CHP'den sonra Atatürk'ün de desteğiyle 1924 ve 1930 yıllarında TpCF ve SCF olmak üzere iki kez çok partili hayata geçiş denemesi gerçekleştirilmiş; ancak birtakım sosyo-kültürel ve konjonktürel nedenlerden dolayı bu girişimler başarısız olmuştur. Atatürk'ün ölümünden sonra CHP'nin başına geçen İnönü ise, Parti içindeki konumunu güçlendirmek ve Atatürk'ün Parti'deki izlerini silmek için birçok antidemokratik girişimde bulunmuş, çok partili bir hayattan ziyade Parti içinden milletvekillerinden oluşan bir Müstakil Grup'un kurulmasını sağlamıştır. İnönü döneminde izlenen sıkı iktisat politikası ve tek parti döneminin baskıcı uygulamalarından dolayı toplumda beliren hoşnutsuzluk, Batı ülkelerinin tek parti rejimlerine karşı olumsuz tavrıyla birleşince ülkemizde tek parti rejimi derinden sarsılmıştır. 1945'de Toprak Reformu Kanunu ile bütçe görüşmeleri sırasında Meclis'te yaşanan tartışmalardan sonra, Parti içinde yükselen muhalefet kanadı tarafından Parti uygulamalarından duydukları hoşnutsuzluğu dile getirmek amacıyla verilen Dörtlü Takrir'le Parti'den kopmalar başlamış ve ülkemizi fiili anlamda çok partili hayatla tanıştıracak olan DP'nin temelleri atılmıştır. İnönü'nün icazetinin alınmasıyla Bayar'ın başkanlığında kurulan DP, CHP tarafından kendisine meydan okumadan faaliyette bulunacak sembolik bir muhalefet partisi olarak addedilip, ilk başlarda DP ile sıkı ilişkiler tesis edilmeye çalışılmıştır. Ancak DP'nin gerçek bir muhalefet partisi olacağı anlaşılınca partiler arasındaki ilişkiler bozulmaya başlanmıştır. CHP'li yöneticiler DP'nin güçlenmesine fırsat vermemek ve seçmenleri kendi safına çekmek için CHP'yi demokratik bir görünüme kavuşturmak ve parti-devlet anlayışını sonlandırmak için önemli revizyonlara gitmiştir. Ayrıca bir yıl sonra yapılacak olan yerel ve genel seçimleri öne alarak DP'yi hazırlıksız yakalamak istemişlerdir. DP'nin katılmama kararı aldığı yerel seçimlerden sonra, genel seçimler için her iki parti de seçim çalışmalarına başlamış olup, bu seçimlerde ilk kez adaylar meydanlara inerek halkın ayağına gitmiştir. Ancak 1946 seçimleri, 4918 sayılı yasa gereği açık oy-gizli sayım, çoğunluk sistemi ve sayım sonrası oy pusulalarının yakılması ilkelerine göre seçim güvenliğinden yoksun olarak yapılmıştır. 1946'daki haksız yenilgiden sonra muhalefette kalan DP'nin örgütlenmesini ve büyümesini engellemek amacıyla, CHP tarafından birçok girişimde bulunulmuş, partiler arasındaki ilişkiler gittikçe bozulmuştur. Ancak 1946-1950 döneminde DP, yaptığı ciddi muhalefetle CHP yönetiminin ve ülkemizin daha demokratik bir görünüme kavuşmasına birçok katkıda bulunmuştur. DP Kongrelerinde alınan kararlar, CHP yönetiminin birçok

dini liberalizasyona gitmesine ve halk önceliğine önem vermesine, Parti Program ve Tüzüğünü değiştirmesine yol açmıştır. DP tarafından yapılan etkili muhalefetten dolayı, demokratik nitelikli seçim yasaları çıkarılmış ve diğer siyasi partilerin de seçim propagandaları için radyodan yararlanmasının yolu açılmıştır. Bu dönemde CHP, DP ile rekabet edebilmek için ülkedeki birçok anti-demokratik nitelikteki yasaları ve uygulamaları kaldırmıştır.

Günaltay Hükümeti döneminde çıkarılan seçim yasasından sonra, 1950 seçimlerinin hazırlıklarına başlanmıştır. DP'nin tek parti idaresinin din üzerindeki baskısı ve ekonomi üzerindeki sıkı denetimi üzerine kurulu bir seçim kampanyasını yürüttüğü, Türk siyasi hayatına damgasını vuran “Yeter! Söz Milletindir!” sloganını kullandığı 1950 seçimlerinde DP, oyların %53.3'ünü alarak 420 milletvekiliyle tek başına iktidar olmuştur. DP 1950-1954 döneminde, dini ve ekonomik liberalizasyona yönelik birçok yasal düzenlemeyi gerçekleştirmiş olup, İnönü'nün Atatürk'ün izlerini silmek için yaptığı birçok düzenlemeye son vermiş ve CHP'den farksız olarak laiklik konusundaki hassasiyetlerini de göstermekten çekinmemiştir. Ancak 1946-1950 dönemindeki gibi siyasal özgürlüklerle ilgili çatışmalar, bu dönemde de görülmeye başlanmıştır. DP iktidarının ilk yıllarında demokratik prensipler yerleştirilmeye çalışılmış, ancak daha sonradan bunlardan uzaklaşmıştır. İktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler giderek sertleşmiş ve muhalefet birçok engellemeyle karşılaşmıştır. Birçok kamu yatırımının gerçekleştiği, ekonomik verilerin düzeldiği bir dönem olan 1950-1954 döneminde arkasındaki toplumsal desteğe güvenen DP, CHP'nin elindeki malları hazineye devrederek, Halkevlerini, Köy Enstitülerini kapatarak ve radyoyu DP'nin tekeline alarak CHP ile hesaplaşmasına devam etmiştir. Ayrıca yaptığı yasal düzenlemelerle CHP'ye yakın olan askeri, bürokrasi ve basın da cezalandırmıştır. 1954 seçimleriyle en büyük siyasi zaferini elde eden DP, 1954-1957 döneminde sert ve otoriter, muhalefete karşı tahammülsüz bir tavır benimsemiştir. Şöyle ki bu dönemde seçimlerde CHP ve CMP'nin çoğunluk sağladığı iller cezalandırılmış, muhalefet partilerinin işbirliğini önlemek amacıyla karma liste oluşturmaları önlenmiş, CHP'ye yakın olan asker, bürokrasi, akademisyen, yargıçların ve basın organlarının cezalandırılmasına devam edilmiştir. 1957 seçimleriyle üçüncü kez tek başına iktidara gelen DP ile önceki dönemlere nazaran Meclis içinde güçlenen CHP, 1957-1960 döneminde birbirine karşı oldukça hoşgörüsüz bir tavır içine girmiştir. Bu dönemde muhalefet partileri arasında görülen birleşmelere karşı Vatan Cephesi kurularak siyasi kutuplaşmalar devam etmiş; basına karşı ciddi yaptırımları uygulayan, başta İnönü olmak üzere birçok CHP'li milletvekilini cezalandıran ve siyasi faaliyet yasağı getiren Tahkikat Komisyonu kurulmuştur. Bu uygulamadan sonra, CHP'nin ve CHP'ye yakın basın organlarının aracılığıyla ülkedeki siyasi tansiyon yükselmiş, İstanbul ve Ankara'da öğrenci olayları çıkmış ve buralarda sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bunu da 27 Mayıs Darbesi izlemiştir.

Sonuç olarak Türk siyasal hayatının çok partili hayatla ve muhalefet olgusuyla tanıştığı 1946-1950 döneminde, iktidar olan CHP ile DP arasında

oldukça sert ve ciddi bir muhalefet yaşanmış olup, bu dönemde DP, demokrasinin kurallarını sürekli vurgulamış ve bu yönde davranmıştır. CHP de bu dönemde DP ile rekabet edebilmek için Parti içinde önemli revizyonlara gitmiş, ülkedeki birçok anti-demokratik yasa ve uygulamalara son vermiş, daha demokratik ve eşitlikçi bir siyasi ortamı şekillendirmek durumunda kalmıştır. 1950'den sonra üç kez ardarda tek başına iktidara gelen DP, muhalefetteyken iktidardan istediği hakları iktidara geldiğinde muhalefete tanımamıştır. Her iki parti de demokrasi kavramının içeriğini pragmatist bir bakış açısıyla doldurmuş, her iki partinin muhalefete karşı olan tutumu da birbirinden farksız olmuştur. Devletçi-seçkinci yaklaşıma karşı olan DP, halktan aldığı siyasi güce dayanarak tek parti dönemine öykünen uygulamalara yönelmiş, baskıcı bir tutum içinde karşıt görüşe sahip olanları dikkate almamış, Meclis çoğunluğundan dolayı elde ettiği gücünü kanunları zorlayarak kullanmıştır. Ancak CHP de alternatif politika üretmek yerine sert eleştirilere dayanan, Meclis dışındaki güçlerini devreye sokarak siyasi gerilimleri tırmandıran bir politika izlemiştir. Muhalefet ve iktidar arasında izlenen bu yanlış politikalar; Cumhuriyetin ilk otuz yılında kurulan siyasi dengeleri zayıflatan, halkın özgür iradesini hiçe sayan ve demokrasiyi rafa kaldırarak toplumsal gelişmeyi sekteye uğratan, partileşme sürecimizi ve modernleşme serüvenimizi dinamitleyen 27 Mayıs Darbesi'ni doğurmuştur.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz (2011), Modern Türkiye'nin Oluşumu, 9. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- AKŞİN, Sina (2008), Kısa Türkiye Tarihi, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- ALTAŞ, Sedat (2011), Çarıklı Demokrasi, 1. Baskı, İkinci Adam Yayınları, İstanbul.
- BAYAR, Celal (2010), Başvekilim Adnan Menderes, Hazırlayan: İsmet BOZDAĞ, Truva Yayınları, İstanbul.
- “1957 Yılı Genel Seçim Sonuçları” (2011), http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=3, Erişim Tarihi: 13.01.2011.
- BİNGÖL, Yılmaz, Şener AKGÜN (2005), “Demokratlıktan Muhafazakâr Demokratiğe: Demokrat Parti İle Adalet ve Kalkınma Partisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Vol 9; 1-33.
- BURAN, Hasan (2005), Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- BULUT, Sedef (2009a), “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, Gazi Akademik Bakış Dergisi, Vol 2, Issue 4; 125-145.
- BULUT, Sedef (2009b), “27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Vol 19; 73-90.

- CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) (2012), “CHP Tarihi”, http://www.chp.org.tr/?page_id=67, Erişim Tarihi: 14.07.2012.
- DEMİR, Şerif (2010), Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes, Paraf Yayınları, İstanbul.
- DİLİPAK, Abdurrahman (1990), Menderes Dönemi, Beyan Yayınları, İstanbul.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent (2007), AKP ve Türk Sağı, 1. Baskı, Recep Yener, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- KARPAT, H. Kemal (2009), Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji, (Çev. Güneş Ayas), 2. Baskı, Timaş Yay, İstanbul.
- KAŞTAN, Yüksel (2006), “Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP’nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950)”, A.K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Vol 8, Issue 1; 123-140.
- KEYDER, Çağlar (1979), “Türkiye’de Demokrasinin Ekonomik Politikası”, İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (Der.), (1987), Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, İstanbul; 38-75.
- KIRKPINAR, Leyla (2002), “Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Vol 1; 85-98.
- KONGAR, Emre, (2006), 21. Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı: Remzi Kitabevi, İstanbul.
- İNAN, Süleyman (2007), “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)”, Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu (Der.), (2007), Anı Yayıncılık, Ankara; 117-145.
- OKUTAN, Çağatay (2011), “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)”, Yusuf TEKİN-Çağatay OKUTAN (Der.), (2011), Türk Siyasal Hayatı, Orion Kitabevi, Ankara; 134-147.
- ÖZÇELİK, Pınar Kaya (2010), “Demokrat Partinin Demokrasi Söylemi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Vol: 65, Issue: 3; 163-187.
- ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin (2011), Türk Siyasal Muhafazakârlılığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti, Kadim Yayınları, Ankara.
- TAŞYÜREK, Muzaffer (2009), Adnan Menderes, Anonim Yayıncılık, İstanbul.
- TOROĞLU, Celal (2007), “DP ve Demokrasi Yalanı (8)! Son”, <http://blog.milliyet.com.tr/dp-ve-demokrasi-yalani--8---son/Blog/?BlogNo=66682>, Erişim Tarihi: 16.07.2012.
- TUNÇAY, Mete (2000), “Siyasal Tarih (1959-1960)”, Mete TUNÇAY vd., (Ed.), (2000), Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul; 177-184.
- YETKİN, Çetin (1983), Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- YILMAZ, Hakan S. (2007), “İdris Küçükömer’in Siyasal Tezleri Bağlamında AKP ve CHP Parti Programlarının Analizi”, Selçuk İletişim, Vol 5, Issue 1; 156-173.